

Оксана Гнатів, к. ю. н.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВИРОКОМ СУДУ

The article is devoted to the systematic analysis of legal rules governing the liquidation of the legal entity upon conviction. The author investigated the reasons, procedure and legal consequences of such liquidation. It is noted that the implementation of criminal law measures to impact on entities, one of which is liquidation, violates bases of the legal system of Ukraine, destroys relationships between institutions of civil and criminal law, and their inter-relationships. As a result of scientific exploration conclusion made about inappropriate implementation of the liquidation of legal entity as a measure of criminal legal effect as far as liquidation is a civil institution.

Key words: legal entity, entities termination, liquidation of legal entities, the liquidation committee.

У ст. 42 Конституції України¹, ст. 3 Цивільного кодексу України² та ст. 6 Господарського кодексу України³ (далі – ЦК України і ГК України) закріплено принцип свободи підприємницької діяльності. Однак будь-яка свобода має певні, визначені законом межі. Порушення цих меж має наслідком припинення юридичної особи в примусовому порядку. У зв'язку з цим ліквідацію юридичної особи в примусовому порядку слід розглядати як застосування санкцій за порушення законодавчо встановленого порядку створення або діяльності юридичних осіб.

Актуальність питання ліквідації юридичних осіб у примусовому порядку також зумовлена прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року⁴, за яким юридична особа може бути ліквідована за вироком суду. Окрім цього, у законодавстві України відсутній єдиний підхід щодо поняття і порядку припинення юридичних осіб. Множинність думок учених-правників до визначення підстав та способів, усе вищезазначене зумовлює необхідність детального дослідження зазначених питань.

У цивілістичній літературі існують різні думки з приводу використання термінів «підстави», «форми» і «способи» припинення юридичних осіб. Так, на думку Ю. М. Юркевича, два останні терміни можна вживати як тотожні⁵. Водночас науковець розмежовує ці поняття при аналізі припинення юридичних осіб, наприклад: за рішенням суду – доцільніше розглядати рішення суду як підставу припинення юридичних осіб; у результаті ліквідації – визначати ліквідацію як форму припинення юридичних осіб; шляхом злиття – вважати належним злиття до способів припинення юридичних осіб⁶. Натомість інші вчені розмежовують зазначені терміни: підстави припинення – це визначені фактичні обставини, з якими закон пов'язує припинення діяльності юридичних осіб; способи припинення – це визначений законом порядок припинення діяльності юридичних осіб;

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 2005, 2, 44 (з наступними змінами і доповненнями).

² Цивільний кодекс України 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40, (з наступними змінами і доповненнями).

³ Господарський кодекс України 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 18, 144 (з наступними змінами і доповненнями).

⁴ Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб 2013 (Верховна Рада України). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <www.rada.gov.ua>.

⁵ Юркевич, Ю.М. (2009). Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 12.

⁶ Юркевич, Ю.М. (2010). Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія. Хмельницький, 7.

форми припинення – це передбачені законом прийоми припинення діяльності юридичних осіб¹. Спосіб припинення також визначають як визначений законодавством порядок припинення діяльності юридичної особи, який визначає право відповідного органу приймати рішення про припинення діяльності підприємства².

Під формою (з лат. forma – образ, фігура) розуміють: 1) вид, тип, устрій, структуру; 2) виявлення будь-якої дії. Спосіб – це: 1) напрям, характер дій, метод, прийом для здійснення чогось; 2) встановлений порядок чогось. Підставою вважається те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь³.

Термін «підстава» можна розглядати щонайменше у двох аспектах. Підставою припинення юридичної особи може бути рішення суду, не пов'язане з процедурою банкрутства. Однак підстави для ухвалення такого рішення мають бути передбачені законом та існувати фактично. Наприклад, відсутність юридичної особи за її місцезнаходженням, зазначеним у реєстраційних документах. На нашу думку, більш правильним і виправданим є інший підхід, за яким підставами вважаються передбачені законом обставини, з настанням яких законодавець пов'язує ухвалення компетентним органом рішення в передбаченій законом формі.

Форма припинення юридичних осіб – це зовнішнє вираження підстави припинення. Таким зовнішнім вираженням буде рішення суду у справі про банкрутство; рішення суду (постанова в адміністративній справі), що не пов'язано з процедурою банкрутства; рішення засновників про припинення юридичної особи тощо.

Під способом припинення слід вважати порядок припинення юридичних осіб. Цими способами є ліквідація та реорганізація (припинення юридичних осіб з правонаступництвом). Злиття, приєднання, поділ і перетворення, на нашу думку, є видами реорганізації. За порядком припинення юридичних осіб розрізняють примусове і добровільне припинення.

Примусова ліквідація юридичної особи здійснюється поза її волею за рішенням суду або іншого уповноваженого державою органу. Необхідно зазначити, що процедура ліквідації може здійснюватися за рішенням суду у справі про банкрутство або за рішенням суду, що не пов'язано з банкрутством.

Підстави ухвалення рішення суду, що не пов'язано з банкрутством, визначаються ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», п. 31-1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»⁴, ст. 55-1 ГК України, п. 20.1.37 Податкового кодексу України⁵, ст. 96-9 Кримінального кодексу України (зміни від 23 травня 2013 р., набрали чинності з 1 вересня 2014 р.)⁶ тощо.

У зв'язку з цим ліквідація юридичної особи за вироком суду, який набрав чинності, є формою припинення юридичної особи. За способом – це ліквідація юридичної особи, тобто припинення юридичної особи без створення нових юридичних осіб – правонаступників. Така ліквідація юридичної особи здійснюється в примусовому порядку.

Потрібно зазначити, що механізм застосування кримінально-правових заходів впливу щодо юридичних осіб у вигляді ліквідації юридичної особи до набрання чинності змінами до Кримінального кодексу України не апробовано. Більш того, прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» викликало негативні відзиви серед практикуючих юристів, які наголошують на тому, що такі зміни

¹ Маслов, В.В., Пушкин, А.А. и др. (1983). *Советское гражданское право. Ч. 1. Второе издание, переработанное и дополненное*. Киев: «Вища школа», 146 – 148.

² Гайворонський, В.М., Жушман, В.П. (ред.) (2005). *Господарське право України*. Харків: Право, 86.

³ Іванченко, А.О. (2001). *Тлумачний словник української мови*. Харків: Фоліо, 332, 441, 503.

⁴ *Закон про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні 1996* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 51, 292.

⁵ Податковий кодекс України 2010 (Верховна Рада України). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <www.rada.gov.ua>.

⁶ *Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб 2013* (Верховна Рада України). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <www.rada.gov.ua>.

можуть призвести до легального рейдерства в інтересах держави або конкретних осіб¹. Також слушними є зауваження щодо того, що юридична особа не може відчувати вини, тому до неї не можуть застосовуватися заходи кримінально-правового впливу². Слід погодитися також і з тим, що Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму та Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, необхідністю виконання яких мотивовано прийняття Закону, не вимагають установлення для юридичних осіб саме кримінальної відповідальності, а дозволяють вжиття передбачених заходів кожною державою-учасницею «згідно з основоположними принципами своєї правової системи» та «з урахуванням її принципів права»³.

Для правової системи України більш характерним було б застосування ліквідації юридичної особи як адміністративно-господарської санкції, зважаючи на те, що ст. 247 ГК України дозволяє застосовувати її як універсальну. Такий висновок слід зробити з назви відповідної статті – «Ліквідація суб'єкта господарювання, діяльність якого суперечить закону чи його установчим документам». Отже, у випадках, установлених законом, ліквідація юридичної особи, яка здійснює діяльність, що суперечить закону, проводиться за рішенням суду.

Видається, що так само, як і в разі визнання юридичної особи такою, що відповідає ознакам фіктивності (ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»), ліквідація юридичної особи, уповноважені особи якої вчинили відповідні злочини, повинна здійснюватися за правилами, встановленими в цивільному та господарському законодавстві України. Однак підставою для звернення до суду мав би бути вирок, яким цим особам призначено покарання і який набрав чинності.

Так, Херсонський окружний адміністративний суд відмовив у задоволенні позову органу доходів і зборів до товариства з обмеженою відповідальністю «Зевс-ССС» про припинення юридичної особи та визнання юридичної особи такою, що має ознаки фіктивності⁴. Як зазначив у мотивувальній частині суд, фіктивне підприємництво є кримінально-караним злочином (ст. 205 Кримінального кодексу України – створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона), скоєння якого підтверджується не мотивувальною частиною судового рішення в адміністративній справі, а вироком суду у справі кримінальній. Визнання товариства таким, що має ознаки фіктивності, можливо лише за вироком суду в кримінальній справі, а отже, таке визнання не може бути предметом адміністративного позову.

Інститут ліквідації юридичних осіб завжди належав до цивільного права. Тому недоцільно перекреслювати теоретико-практичні напрацювання в цій сфері, імплементуючи міжнародний досвід шляхом ужиття заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до юридичних осіб. Для захисту інтересів особи і держави в цивільному і господарському законодавстві України існують адміністративно-господарські санкції, а також відшкодування шкоди, які, на жаль, практично не використовуються. Більш того, ці способи захисту (фактично цивільно-правового впливу) є більш ефективними у випадках зловживань юридичними особами, які мають місце при здійсненні ними господарської діяльності, аніж заходи кримінально-правового впливу.

Однак український законодавець вирішив інакше. Згідно із ст. 96-9 Кримінального кодексу України підставами ліквідації юридичної особи за вироком суду є вчинення її уповноваженою особою злочинів, передбачених ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України», ст. 113 «Диверсія», ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», ст. 147 «Захоплення заручників», ст. 160 «Порушення законодавства про референдум», ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», ст. 262 «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 258 «Терористичний акт», ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», ст. 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», ст. 258-3

¹ Римар, С. (2013). Негативна оцінка. *Український юрист*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.

² Кизуб, О. (2013). Небезпечні наслідки. *Український юрист*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.

³ Богатир, В. (2013). Судова справа: Підприємство за ґратами. *Український юрист*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.

⁴ Судова справа №821/2929/13-а за 2013 рік. *Правоскоп*. <<http://pravoskope.com/act-postanova-821-2929-13-a-kuzmenko-n-a-20-08-2013-spravi-za-zvernenniam-podatkovix-organiv-shhodo-s>>.

«Створення терористичної групи або терористичної організації», ст. 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту», ст. 258-5 «Фінансування тероризму», ст. 436 «Пропаганда війни», ст. 437 «Планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни», ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни», ст. 442 «Геноцид», ст. 444 «Злочини проти осіб та постанов, що мають міжнародний захист», ст. 447 «Найманство» Кримінального кодексу України¹. Ці злочини мають бути вчинені від імені юридичної особи службовими особами юридичної особи, а також іншими особами, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Таким чином, у чинному законодавстві України встановлено кримінальну відповідальність юридичних осіб і одним із кримінальних покарань, які застосовуються, є ліквідація в примусовому порядку. Причому в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року передбачалося, що це покарання не застосовується до юридичних осіб, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, перелік яких затверджено Кабінетом Міністрів України². Редакція того самого Закону від 27 квітня 2014 року не передбачає жодних винятків щодо застосування ліквідації юридичної особи як заходу кримінально-правового впливу.

Наразі незрозумілим залишається механізм реалізації зазначених норм Кримінального кодексу України, які є новелою українського законодавства. Одночасно поняття, види, загальний порядок та наслідки ліквідації юридичних осіб станом на сьогодні регулюють Цивільний кодекс України, а також Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців». Звідси висновок про те, що для реалізації положень КК України стосовно примусової ліквідації юридичної особи за вироком суд повинен використовувати акти цивільного законодавства України, оскільки ліквідація юридичної особи – це інститут цивільного права, а не кримінального. Окрім цього, у Кримінальному процесуальному кодексі України³ не встановлено жодних вимог щодо змісту вироку суду в частині ліквідації юридичної особи. Відсутні такі вимоги також у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який, власне, і запроваджує систему кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичних осіб. Очевидно, що такі особливості повинні бути встановлені або має бути посилення на відповідні статті ЦК України.

Уявляється, що під час кримінального провадження суд повинен встановити уповноважених осіб, які мають право діяти в інтересах юридичної особи, а також наявність у їх діях відповідного складу злочину. Знову ж таки суду необхідно звернутися до актів цивільного законодавства України, а також установчих документів юридичних осіб для з'ясування кола осіб, які можуть діяти в інтересах відповідної юридичної особи. Як слушно зауважує О. Яковенко, у КК України немає будь-яких критеріїв, які можуть свідчити, що кримінальне правопорушення вчинене саме в інтересах юридичної особи, а не з метою задоволення власних інтересів її представника⁴. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 122 ЦК України кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам. Якщо інші учасники не знали про дії учасника, які він вчиняє і які є підставою для вжиття заходів кримінально-правового впливу, чи можна говорити про злочин, учинений в інтересах повного товариства? Така сама ситуація в разі зміни складу засновників (учасників) юридичної особи.

Ліквідація юридичної особи розпочинається з моменту набрання чинності вироком суду в кримінальному провадженні.

¹ Кримінальний кодекс України 2001 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 25, 131.

² Постанова про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави 2004 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. <www.rada.gov.ua>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 37, 1370.

⁴ Яковенко, О. (2013). Законодавча недосконалість. *Український юрист*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.

Примусова ліквідація юридичної особи як захід кримінально-правового впливу є наслідком завершення кримінального провадження вироком суду, однак правові наслідки мають цивільно-правовий характер. Ліквідація як кримінально-правовий захід не застосовується в разі закриття провадження за відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи, а також у разі ліквідації юридичної особи або закінчення строків давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (ч. 3 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України).

По-перше, відповідно до ст. 96-8 КК України майно юридичної особи підлягає конфіскації. Виникає питання про співвідношення згаданої статті і ст. 112 ЦК України. Вбачається, що при конфіскації майна юридичної особи не застосовується порядок задоволення вимог кредиторів, установлений ЦК України. Єдиний спосіб захистити інтереси особи, яка потерпіла від злочину або здоров'ю якої заподіяно шкоду, – пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні. Вимоги кредиторів за іншими зобов'язаннями задоволенню не підлягають. Знову ж таки, ліквідацією юридичної особи може бути заподіяна шкода учасникам (засновникам) юридичної особи, які діяли правомірно. Вони не мають права вимагати вартості частини майна товариства пропорційно частці у статутному складеному капіталі товариства. Очевидно, що єдиним способом захисту інтересів таких учасників є пред'явлення позову про відшкодування шкоди, завданої злочинцем, до учасника, який учинив такі дії від імені юридичної особи. Окрім цього, при ліквідації банківської установи можуть постраждати її клієнти, захист прав яких переважно не в змозі забезпечити Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

По-друге, у вироку суду, за яким ліквідується юридична особа, повинно бути зазначено склад ліквідаційної комісії. Причому до складу ліквідаційної комісії не може бути включено виконавчий орган, її керівника або учасників. Натомість до її складу повинен бути включений представник органів доходів і зборів, а в разі подання цивільного позову, який задоволено, – цивільний позивач або його представник. Це пов'язано з тим, що майно юридичної особи підлягає конфіскації. Діяльність ліквідаційної комісії полягає в інвентаризації та оцінці майна, реалізації майна, відмінного від грошових коштів, з публічних торгів (аукціону) і переданні вилучених коштів до Державного бюджету України, а також поданні документів державному реєстраторові для проведення процедури державної реєстрації ліквідації юридичної особи. Відсутність зазначених відомостей у вироку суду може призвести до ситуації, коли фактично ліквідацією ніхто не займатиметься. Прикладом недосконалості чинного законодавства України у сфері припинення юридичних осіб шляхом ліквідації за рішенням суду, не пов'язаним з банкрутством, є те, що в постановках адміністративні суди уникають питання призначення ліквідаційної комісії, тому ці постановки не виконуються¹.

У разі невиконання вироку суду в добровільному порядку, створення перешкод у виконанні тощо, він повинен виконуватися в примусовому порядку відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

Ліквідація юридичної особи за вироком суду не допускається в разі спливу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості, десять – у разі вчинення тяжкого злочину і п'ятнадцять – у разі вчинення особливо тяжкого злочину) за умови, що цей строк не переривався вчиненням повторно злочину. Перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру розпочинається з моменту вчинення злочину.

Таким чином, запровадження заходів кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб, одним з яких є ліквідація, порушує основи побудови правової системи України, руйнує зв'язки між інститутами як цивільного, так і кримінального права, а також міжгалузеві зв'язки.

References

1. Bogatir, V. (2013). Sudova sprava: Pidpriemstvo za iratami. *Ukrains'kij jurist*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.
2. *Civil'nij kodeks Ukraini 2003* (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 40, (z nastupnimi zminami i dopovnennjami).
3. Gajvorons'kij, V.M., Zhushman, V.P. (red.) (2005). *Gospodars'ke pravo Ukraini*. Kharkiv: Pravo, 86.

¹ Кравчук, В.М. (2013). «Фіктивна» юридична особа. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 12, 62.

4. *Gospodars'kij kodeks Ukraini 2003* (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 18, 144 (z nastupnimi zminami i dopovnennjami).
5. Jakovenko, O. (2013). Zakonodavcha nedoskonalist'. *Ukrains'kij jurist*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.
6. Jurkevich, Ju.M. (2009). Pripinennja juridichnikh osib z pravonastupnictvom: *dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.03*. L'viv, 12.
7. Jurkevich, Ju.M. (2010). Pripinennja juridichnikh osib z pravonastupnictvom: *monografija*. Khmel'nic'kij, 7.
8. Kizub, O. (2013). Nebezpečni naslidki. *Ukrains'kij jurist*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.
9. *Konstitucija Ukraini 1996* (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 2005, 2, 44 (z nastupnimi zminami i dopovnennjami).
10. Kravchuk, V.M. (2013). «Fiktivna» juridichna osoba. *Naukovi zapiski L'vivs'kogo universitetu biznesu ta prava*, 12, 62.
11. *Kriminal'nij kodeks Ukraini 2001* (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 25, 131.
12. *Kriminal'nij procesual'nij kodeks Ukraini 2012* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij visnik Ukraini*, 37, 1370.
13. Maslov, V.V., Pushkin, A.A. i dr. (1983). *Sovetskoje grazhdanskoe pravo. Ch. 1. Vtoroe izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe*. Kiev: «Vishcha shkola», 146 – 148.
14. *Podatkovij kodeks Ukraini 2010* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij veb-portal Verkhovnoi Radi Ukraini*. <www.rada.gov.ua>.
15. *Postanova pro zatverdzhennja pereliku pidpriemstv, jaki majut' strategichne znachennja dlja ekonomiki i bezpeki derzhavi 2004* (Kabinet Ministriv Ukraini). *Oficijnij veb-portal Verkhovnoi Radi Ukraini*. <www.rada.gov.ua>.
16. Rimar, S. (2013). Negativna ocinka. *Ukrains'kij jurist*, 7 – 8. <www.jurist.ua>.
17. Sudova sprava №821/2929/13-a za 2013 rik. *Pravoskop*. <http://pravoscope.com/act-postanova-821-2929-13-a-kuzmenko-n-a-20-08-2013-spravi-za-zvernennyam-podatkovix-organiv-shhodo-s>.
18. *Zakon pro derzhavne reguljuvannja rinku cinnikh paperiv v Ukraini 1996* (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 51, 292.
19. *Zakon pro vnesennja zmin do dejakikh zakonodavchikh aktiv Ukraini shchodo vikonannja Planu dij shchodo liberalizacii Evropejs'kim Sojuzom vizovogo rezhimu dlja Ukraini stosovno vidpovidal'nosti juridichnikh osib 2013* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij veb-portal Verkhovnoi Radi Ukraini*. <www.rada.gov.ua>.
20. Ivanchenko, A.O. (2001). *Tlumachnij slovník ukrains'koi movi*. Kharkiv: Folio, 332, 441, 503.